

НАСТАВНИ ПРЕДМЕТ: СОЦИОЛОГИЈА
СТУДИЈСКИ ПРОГРАМ: ВАСПИТАЧИ - ПРВА ГОДИНА
ПРЕДАВАЊЕ ПО РАСПОРЕДУ: ПОНЕДЕЉАК, 11.05.2020.
ВРЕМЕ: 8,45-10,30
НАСТАВНИК: Проф. др Јован Базић

43. Субкултуре

Као незаобилазни чинилац у сваком од изложених типова културе јављају се субкултуре које се разликују по својим културним обрасцима од културе преосталог дела друштва.¹ Друштвене групе које су носиоци субкултуре могу бити веома различите - од етничких, језичких, социјалних и професионалних група из једног ширег друштвеног оквира до навијача једног фудбалског клуба, хипика или натуралиста. Неки људи могу себе јасно идентификовати са одређеном субкултуром, а неки се могу налазити у више различитих субкултура (човек може истовремено да буде ватрени навијач *Црвене звезде* и љубитељ хип хоп музике). Субкултуре се испољавају у своја два основна вида - као поткултура која не доводи у питање основне вредности доминантног, владајућег, типа културе или као контракултура које је у супротности са тим вредностима.

Поткултура. - Она се одликује посебним стилем и ставовима; обухвата, у оквиру целине, посебан начин живота, вредносни систем, идеје, норме и правила понашања. Поткултуре се увек јављају са одређеним друштвеним групама (спортисти, естрадни уметници, панкери итд) и изражавају специфичности на нивоу правила понашања, одевања, укуса, забаве, разоноде, музике и спорта. Поред одређених друштвених слојева, оне најчешће узимају у обзир узраст, пол, разноврсне професије и слободна занимања, па се зато често говори о култури младих и старих, града и села итд. Основу за обликовање поткултуре представља заједнички начин живота, нарочито животни стил, судбина групе и разни интереси. Поткултуре су организоване око одређених вредности које су углавном друштвено прихваћене, али се тим вредностима на нивоу поткултуре придаје већи значај. Зато се ствара низ поткултура које нису у супротности са глобалним системом и вредностима културе, јер се задовољавају симболичким облицима отпора и ритуалом као ознаком стила (беџеви, речник, одевање, мода итд). Поткултуре се оцењују као покушај обнављања активнијег учешћа у култури, њима се означава слом сагласности и најављује симболичко кршење друштвеног реда. То је отпор путем стила.² А нови стилови су, због покушаја да одступе од устаљених образаца, увек привлачили пажњу а понекад изазивали и жестоко неодобравање.

Контракултура. - Она се јавља када од владајуће културе одступе неке друштвене групе или појединци до те мере да се отворено супротстављају њеним вредностима и институцијама.³ То одступање може ићи чак до својеврсне патологије изражене у различитим облицима, као што су алкохолизам, наркоманија, проституција, криминал итд.

¹ Е. Гиденс, *Исто*, стр. 27.

² Видети: Д. Хебдиц, *Поткултура - значење стила*, Београд 1980, стр. 28-29.

³ "То значи да се социјалне групе које носе ту контракултуру супротстављају владајућој класи друштва и доминантном облику друштвене производње живота опћенито. Услед тога се контракултуре редовито

Појава контракултуре повезана је са општом радикализацијом и политизацијом неких слојева омладине, нарочито из средње класе. Креатори контракултуре успостављају културну сцену на маргинама друштва и изражавају "подређену" позицију новог индивидуализма који желе да уобличе насупрот владајућим обрасцима. Тако су се, на пример, најизраженије идеје контракултуре у развијеним друштвима Европе и Америке, нарочито од друге половине XX века, односиле на алтернативне животне стилове који су означавали слободну љубав, одсуство контроле и забрана, живот у комунама, употребу халуциногенних дрога, упознавање мистичних и егзотичних искустава, стварање алтернативних религија и верских секти, достизање дубљих стања свести, слободно образовање, индивидуализам, андерграунд литературу, прогресивну рок музику итд. Тиме се, истовремено, изражавао контракултурни отпор рационалним и технократским основама друштва. Из овог се може запазити да контракултура успева да арикулише свој став против одређеног начина живота и да понуди алтернативу која може да доведе у кризу доминантну културу, а тиме и друштвени поредак. Међутим такве кризе до сада су завршаване делимичним реорганизацијама вредносних система који се односе на свакодневни живот (образовање, рад, становање, комуникације и уопште културни живот). Испољавање контракултуре у различитим патолошким облицима (алкохолизам, наркоманија, проституција, криминал исл), колико год да је то алармантно испољено у неком друштву, углавном, не доводи до реорганизације вредносних система доминантне културе. На то се указује као на друштвени проблем који се најчешће решава репресивним мерама државе.

44. Језик и симболичка комуникација

Језик и симболичка комуникација су изузетно важни садржаји културе и културне творевине, који су настали као продукт заједничког живота људи. Зато неки теоретичари, попут Е. Касирера, целокупну културу схватају као комуникацију, или Јасна Јанићијевић: "Комуникација и култура су две стране истог новчића који се зове људски живот".⁴ Симболичка комуникација је преношење садржаја свести између људи, она их уједињује, одваја од животиња и чини могућим за деловање. А језик је темељ сваке културе који битно утиче на све остале њене елементе.⁵ Језик је главно и најсавршеније средство споразумевања међу људима. Он је изграђен на друштвеним правилима која изражавају став заједнице према објективном свету и техничким правилима која су граматичко - синтаксичке природе. Начин споразумевања језиком јесте употреба различитих знакова и симбола, где се кроз њихове системе повезивања остварује најпрецизније и најверније изражавање мисли. Међутим, језик није једино средство споразумевања међу људима, јер мимо језика, постоји мноштво других облика и канала комуникације, било свесних или несвесних, који су присутни нарочито приликом изражавања емоција или других ирационалних стања. Ту су често изразитији и прецизнији други системи знакова који се скупа обично означавају као невербална комуникација или *неми језик*, како то назива Е. Хол.⁶

јављају у облику социјалног покрета" (С. Дракулић, "Култура и контракултура", *Култура*, 68-69/1985, стр. 165).

⁴ Ј. Јанићијевић, *Комуникација и култура*, Сремски Карловци - Нови Сад 2000, стр. 9.

⁵ Р. Д. Лукић, *Основи социологије*, Београд 1994, стр. 265.

⁶ Е. Хол, *Неми језик*, Београд 1975.

Симболичка комуникација у потпуности прожима друштво. Да би се комуникација остварила, основни је услов да људи који су у комуникационој ситуацији имају заједнички симболички систем, да могу да кодују и декодују тај систем. Основни елементи комуникације су: 1) пошиљалац; 2) прималац; 3) начин или средство преко кога се преноси; 4) порука; и 5) ефекат поруке на оног који је прима. Процес комуникације започиње слањем поруке која се преводи у неки сигнал или код, преноси путем посебног медија или канала до примаоца који потом декодира поруку, тумачи је, дешифрује и враћа сигнал до пошиљалаца, да порука јесте или није прихваћена. Комуникација је врло сложен процес и сваки процес комуникације се одвија, како Умберто Еко указује, према следећој схеми: постоји најпре *извор* информације, из којег се преко неког *емитора* одашиље *сигнал* који га преображава у *поруку*, што долази до *примаоца*. А да би примаоц могао правилно разумети сигнал, потребно је да у тренутку емитовања и у тренутку примања важи исти *код*, схваћен као систем правила која одређеним сигнаlima додељују одређену вредност.⁷

У основи језика и симболичке комуникације стоји човекова способност служења симболима. Као израз опште моћи служења симболима, способност стварања и употребе знакова је једна од битних особина човека. Према Касиреру, основу и заједничко језгро функционисања људског духа, представља способност произвођења симбола или симболичке комуникације, која се састоји из два чиниоца: *симбола*, као чулно опажљивог предмета, и оног што је симболизовано, тј. *значења*. Симбол има информативну и комуникативну функцију, јер обавештава о ономе на шта се односи, снабдева информацијама које су неопходне за деловање, односно служи општењу које се може артикулисано водити једино преко знака. Он је средство комуникације и тражи повезивање са другим знацима, јер сам не може да врши ни једну функцију, већ искључиво као систем знакова. Знак може бити различитог изражаја, као што су мимика, гест, покрет, звучни сигнал, ликовна експресија, цртеж, графичка стилизација, итд. Најсавршенији систем знакова је језик. Он је, према Сапиру, симболички водич ка култури и од свих видова културе први достиже високо развијену форму.⁸ А за Касирера, језик, мит и наука су основни облици симболичке репрезентације.⁹

Језик је симболичка кристализација историјског и духовног наслеђа, продукт дуготрајне друштвене употребе, стално мерило за културно стање било које друштвене заједнице. У језику се одређена друштвена заједница среће са својим идентитетом. Улога језика у формирању мисли и идеја је веома велика, јер је језик подлога и носилац мисли. Али се мисао и језик не поклапају увек. Када дођу у међусобни контакт језик увек присиљава мисао да узме онај облик који је могућ. Зато је мисао, у облику у коме се изражава, увек до извесне мере ускраћена и деформисана, зависно од природе, развијености и диференцираности језика на коме се изражава. Што је језик грубљи, то ће и мисао која се на њему исказује бити грубља, а и даље од оног што се хтело изразити. Промена језика, усвајање нових, афирмација заборављених, старих, речи, преузимање туђих израза, показатељи су промена унутар једне заједнице или културе.

У социологији се нарочито указује на улогу језика у друштвеном животу која се испољава његовом употребом као средства комуникације у некој друштвеној групи или говорној заједници. Друштвени аспект језика је и у функцији задовољавања потребе за дружењем, јер је свако принуђен да тражи друштво других људи, свако има потребу да

⁷ У. Еко, *Естетика и теорија информације*, Београд 1977, стр. 10-11.

⁸ Е. Сапир, *Огледи из културне антропологије*, Београд 1984, стр. 23.

⁹ Е. Касирер, *Језик и мит*, Нови Сад 1972.

нешто каже, да разговара са неким, а ту је језик од највеће помоћи. Неки антрополози истичу да језик није само у функцији артикулисања и изражавања мисли, већ даје одушка осећањима и подстиче друге на акцију.¹⁰ Језик се тешко може разматрати изван свога социјалног, културног и антрополошког контекста, као што се ови без језика не могу ни разумети. Језици као целине одражавају језичке заједнице које их употребљавају. Али свака језичка заједница садржи неколико варијетета језика који су међусобно функционално издиференцирани (економске, образовне, етничке, регионалне, професионалне и друге разлике). Језичко раслојавање и језички варијетети имају различите узроке, облике и појавне манифестације: од географско-територијалних преко друштвено-културних до индивидуалних. Тако се стварају специфични дијалекти "подјезици", као што су: говорни језик, језик јавног саобраћаја, политичко-идеолошки језик, језици појединих струка и наука, поетски језик, улични жаргон и сл. Због тога у сваком друштву важну улогу има стандардни или књижевни језик, као стручно нормиран и друштвено прихваћен облик језика, коме његове значајне функције у образовању, јавном животу, књижевности и култури обезбеђују друштвени статус какав имају поједини дијалекти.¹¹

Као и све друге друштвене појаве и језик се непрекидно мења пратећи и изражавајући одговарајућа друштвена и културна збивања и промене. Радикалне и бурне промене до којих је дошло у савременим друштвима индустријске цивилизације, са читавим низом пратећих друштвено-културних промена, изазвале су велике промене у области језика и симболичке комуникације уопште.

Споразумевање је превасходно друштвена активност. Историја људског друштва и настанак човека као бића праксе не могу се ни замислити без развоја језика и других облика симболичке комуникације. Комуникација је у средишту културе као особене човекове средине. Људска интеракција, социјализација, учење, интеграција, стварање вредности, и тд., немогући су без језика и других облика комуникације као своје основе. Усавршеност језика је предуслов за развој културе као целине.¹² Од свих система порука језик има највише техничког у себи и користи се као модел за анализирање других облика комуникације људи.

Језик и симболичка комуникација имају велики значај за људско друштво, јер без њих друштво не би могло ни постојати. Комуникацијом се омогућава повезано деловање људи, а та повезаност је у основи свих друштвених појава, јер оне и настају, између осталог, баш путем повезаности у деловању људи. Без повезаности људи не би могли усклађивати своје делатности у јединствен друштвени ред. За савремено сложено, техничко и развијено друштво комуникације имају много шири значај и смисао. Оне су не само средство друштвености већ и услов опстанка и сталног напретка друштва и човека.

45. Митологија

Митологија је веровање или уверење о постанку света, људи и њиховом положају у односу на спољне силе. У митологији је увек реч о машти која настаје услед празнина у стварном сазнању. У средишту митологије је мит - прича којој се придаје нарочит значај и која говори о пореклу свих ствари, о томе како је из хаоса настао свет, о светим лицима и

¹⁰ О. Јесперсен, *Човјечанство, народ, појединац*, Сарајево 1978, стр. 17.

¹¹ Р. Бугарски, *Језик и лингвистика*, Београд 1984, стр. 411.

¹² Е. Сапир, *Огледи из културне антропологије*, Београд 1984, стр. 23.

јунацима, о томе како су смртни постали бесмртници и сл. Реч је о фантастичним остварењима људског духа. Митологија се састоји од мистике и магије.

Мистика (грч. *mystikos* - тајновит, обавијен тајном)¹³ означава све оно што не може да се објасни здраворазумски или научно, дакле рационалним путем. То је примитивно веровање у реалност невидљивих сила скривених у биљкама, животињама, предметима и небеским телима. Сазнање о њима се не сме и не може преносити саопштавањем, већ се то постиже идентификацијом појединачног бића са свебићем, а изражава се и постиже мистеријским култовима. За мистичко сазнање битна је, с једне стране, пантеистичка тенденција схватања бога и природе као једно исто, а с друге култ емотивне преданости божанском бићу с којим се мистик у екстази *сједињује*. Мистика је највише изражена у тотемизму као безличном јединству природних и друштвених сила.

Магија (грч. *mageia* - чаролија, враџбина) означава вештину потчињавања својој вољи тајанствених сила природе, духова и демона. Ради се о вештини која претендује да, употребом извесних техника и средстава, осигура утицај, пре свега, на природне силе, без обзира колико је то супротно природним законима. Зато је магија ирационални облик људске праксе. О. Конт је сматрао да је "магијско објашњење" први стадијум научног објашњења, а Е. Касирер да је вера у магију "један од најранијих и најистакнутијих изражаја човјекове будуће самосвјести. Ту се он више не осјећа потпуно у власти природних и натприродних сила... Сваки се магијски обред заснива на увјерењу да природне појаве у великој мјери овисе о човјекову дјеловању".¹⁴

Обично се разликују два типа магијске технике: 1) имитативна магија која се састоји у подражавању појава које се хоће изазвати (имитација грома да би се добила киша); и 2) магија путем "заразе", која се заснива на веровању да ако неко има посебну способност он може да је саопшти додиром. Постоје две врсте магије: *бела магија* и *црна магија*. Бела магија је веровање да натприродне силе могу људима донети добро и корист, па се у том циљу призивају у помоћ небеске силе - добри духови. Бела магија се примењује у колективним акцијама, нарочито приликом лова, епидемија и ратова. Црна магија је веровање да натприродне силе могу људима донети несрећу, болест или смрт и она призива земаљске силе - зле духове. Црна магија се примењује у индивидуалним односима за наношење пакости и несреће непријатељу.

Магија има и своја специфична средства, од којих су најважнији: табу, тотем и фетиш. Табу је посебна врста забране санкционисана од друштва, коју обележавају поступци, места, бића, предмети и речи које се налазе под забраном од свакодневне употребе. Табу је претеча ономе што ће се касније у религији звати *свето*. У табуу се налази наредба - чувај се демона; и он по свом облику представља страх од природних сила. У суштини, табу има снагу закона који не сме да се прекрши, те доприноси кохезији заједнице.

Тотем је племенски знак који значи веровање у мушког претка, праоца рода. Из њега се развија тотемизам као опште веровање у заједничко порекло и мистични однос између једног племена и неке врсте животиња, а у неким случајевима и биљака. Таква животиња или биљка је била обожавана и сматрана оснивачем племена по коме се обично и цело племе звало.

¹³ Треба разликовати мистицизам од мистике који, иако има порекло у мистици, представља посебну филозофију и религију као веровање независно од чула, док је мистика увек чулна и емоционална обрада стварности.

¹⁴ Е. Kasirer, *Ogledi o čovjeku*, Zagreb 1978, str. 125.

Фетиш у изворном значењу означава предмет за који се верује да у њему пребива дух, свака мртва ствар којој се приписује нека чаробна снага (камен, фигура итд), нешто чему је човек претерано одан, што обожава. Дакле, фетиш је предмет или објект обожавања коме људи придају већи значај него што га он има природним својствима.

У магији су се развили и посебни облици комуницирања са натприродним силама, од којих су најзначајнији ритуали или обреди. Ритуал је афективно средство социјалне регулације живота и стереотипна форма масовног понашања, која се манифестује у понављању стандардизованих и типичних акција. Магијски ритуали су, углавном, нестали из модерних друштава, међутим често се у опасним или важним ситуацијама и данас прибегава ритуалима сујеверног типа, који су слични магијским, као што су на пример: клечање и љубљење земље пре одласка на пут и при повратку (нарочито авионом), разбијање боце о брод пре његовог поринућа, предсказивање судбине картама или хороскопским знацима, увезивање амајлија болешљивој деци у одећу, ношење амајлија и других предмета спортиста за време важних утакмица итд.

Улога митологије (магија и мистика) у друштву је у томе што је она помоћу табуа, тотема и фетиша доприносила интеграцији заједнице, регулацији живота и најразноврснијих односа у заједници.